

DŽENISA MUJEVIĆ

STEREOTIPNI IDEALI FIZIČKE LJEPOTE
I MLADOLIKOSTI ŽENE U FRAZEMAMA
GOVORA ROŽAJA

Sažetak

Svaka kultura posjeduje izgrađene interpretativne obrasce koji se kroz vrijeme modifikuju, a pomoću kojih reprezentuje svijet koristeći jezik kao mehanizam u očuvanju kolektivnog imaginarijuma. Obrasci kulturnog modela reflektuju se na jezik, a u ovom radu će biti analizirani na korpusu frazema, služeći se metodologijom frazeoloških istraživanja. U radu će biti proučavan odnos jezika, kulture i društva kroz analizu stereotipnih ideala fizičke ljepote i mladolikosti žene, sačuvanih u kolektivnom imaginarijumu i prenijetih u frazeologiju. Korpus istraživanja čini četrdeset osam frazema zabilježenih u govoru Rožaja. Cilj ovog istraživanja je identifikovati stereotipne ideale fizičke ljepote i mladolikosti žene u rodno obilježenim frazemama govora Rožaja, utvrditi u kojoj su mjeri prisutni i izvesti zaključke o kriterijumima ocjenjivanja fizičke ljepote i mladolikosti žene koje su postavile kultura, tradicija i društvo, te utvrditi šta je implicitno/eksplicitno ocjenjivano kao pozitivno/negativno. Takođe nam je cilj proučiti kako aspekti kulture – tradicija, običaji, vjerovanja, stereotipi i predrasude – utiču na oblikovanje frazeologije, te ćemo stoga posmatrati frazeme u najširem kontekstu. Hipoteza u ovom radu je da su stereotipni ideali o fizičkoj ljepoti i mladolikosti žene, zasnovani na estetskim kriterijumima, ukorijenjeni u rodno obilježenoj frazeologiji jezika. Ovaj rad može doprinijeti istraživanju stereotipa u frazeologiji i odnosa jezika i kulture u širem lingvističkom kontekstu.

Ključne riječi: *frazema, ljepota, mladolikost, rodno obilježena frazeologija, stereotipi, žena*

1. UVOD

Simone de Beauvoir je u svom djelu *Drugi pol* (1989) rod okarakterisala društvenom konstrukcijom ističući ideju da se žena ne rađa već se postaje. Upravo ovu konstataciju ispituјemo kroz stereotipe koji su početna tačka rod-nih istraživanja (Šehović, 2011) analizirajući stereotipne ideale fizičke ljepote i mladolikosti žene u frazeologiji govora Rožaja. Analizom frazema ćemo re-konstruisati kriterijume vrednovanja fizičkog izgleda žene, identifikovaćemo očekivanja i zahtjeve koji se odnose na fizički izgled žene, a koje pred ženu postavlja društvo, tradicija i patrijarhalna kultura, jednako i muškarci i žene, kako zaključuje i Šehović (2012, str. 213) – “suprotno uobičajenom mišljenju da su oni isključivo domen muške svijesti.” Istraživanje je vršeno na korpusu od četrdeset osam frazema zabilježenih u govoru Rožaja.

Proučavanjem frazema koje sadrže relevantne informacije o fizičkom izgledu žene mogu se utvrditi načini vrednovanja i ocjenjivanja ljepote fizičkog izgleda i mladolikosti žene. Društvo i kulturni kod postavljali su kriterijume fizičke ljepote, koji su se ustalili semantičkim frazeologizacijama. Frazeme su u ovom radu klasifikovane prema segmentu stereotipnog ideala o fizičkom izgledu na koji se odnose. Svaka frazema taloži specifičnosti kulture i društva u čijim okvirima je formirana, pa će analiza stereotipa u frazemama pružiti dublji uvid u prožimanja kulture i jezika.

2. METODOLOGIJA I KORPUS ISTRAŽIVANJA

Uzimajući u obzir postavljeni cilj, u ovom radu ćemo identifikovati i analizirati stereotipne ideale fizičke ljepote i mladolikosti žene u frazema-ma govora Rožaja, utvrditi u kojoj su mjeri prisutni, slijedeći postavljene istraživačke zadatke i hipoteze. Koristićemo metodologiju primjerenu ovom istraživanju kako bismo izveli relevantne zaključke o stereotipnim idealima fizičke ljepote i mladolikosti žene. Istraživački zadaci u ovom radu su:

1. Formirati korpus rodno obilježenih frazema koje sadrže stereotip o ljepoti i mladolikosti žene;

2. Identifikovati stereotipe o ljepoti i mladolikosti žene i njihovo pozicioniranje u frazemama;
3. Klasifikovati i analizirati prikupljeni korpus frazema;
4. Izvesti zaključke o tome šta se poima kao pozitivno, a šta kao negativno kada je u pitanju fizička ljepota i mladolikost žene.

Istraživačka hipoteza u ovom radu je da rodno obilježena frazeologija govora Rožaja obiluje stereotipnim idealima koji se odnose na fizički izgled i mladolikost žene, koji su proizašli iz obrazaca kulture i društva. Postavlja se i hipoteza da se u frazeologiji govora Rožaja očituju društvene norme prema kojima je fizička ljepota žene osobito cijenjena. Frazeologija govora Rožaja, kao što istraživanje pokazuje, sadrži relevantne rodne informacije koje do sada nijesu bile predmet istraživanja, a ni bilježenja, te je ovaj sloj jezika potpuno bio zapostavljen, što, pored ostalog, predstavlja i motivaciju za proučavanja stereotipa koji se odnose na ljepotu i mladolikost. Korpus istraživanja prikupljen je putem intervjua sa informatorima. Istraživanje je sprovedeno na području opštine Rožaje, koja se nalazi na sjeveroistoku Crne Gore, na granici sa Kosovom i Srbijom. Specifičan geografski položaj pruža pogodan okvir za proučavanje jezičkih osobenosti, prvenstveno frazeologije. Ruralna područja su od urbanog na teritoriji Rožaja jasno izdvojena i istraživanje je vršeno tokom 2024. i 2025. godine prvenstveno u ruralnim područjima.¹ Urbano područje obuhvata gradsko jezgro Rožaja, koje predstavlja administrativni i obrazovni centar opštine. Govor urbanog dijela je pod snažnim uticajem standardnog jezika i savremenih komunikacijskih tokova, dok, nasuprot tome, govor ruralnih područja karakteriše tradicionalni način života i očuvana lokalna i dijalekatska obilježja. U ruralnim sredinama jezički izraz zadržava izvornost, a frazeologija obrasce

¹ Ovim istraživanjem obuhvaćena su sela koja teritorijalno pripadaju opštini Rožaje: Bačevac, Bač, Balotiće, Bašča, Besnik, Bijela Crkva, Biševo, Bogaje, Bralići, Bukovica, Crnča, Crnokrpe, Čokrlje, Čosovica, Donja Lovnica, Dračenovac, Džudževići, Gornja Lovnica, Grahovača, Grahovo, Grižica, Gusnice, Honsiće, Jablanica, Klanac, Koljeno, Lučice, Malindubrava, Njeguš, Paučuna, Plunce, Pripeč, Radetina, Radeva Mahala, Ramoviće, Seošnica, Sinanovića Luke, Skarepača, Sredani, Stupa, Tuzeva Luka i Zloglavlje.

koji svjedoče o izvornom govoru i bogatoj kulturnoj tradiciji. Analiziranje govora ruralnih područja omogućava sveobuhvatnije razumijevanje frazeološke slike govora Rožaja. Takav pristup doprinosi pouzdanijem tumačenju rezultata i kontekstualizaciji prikupljenog materijala u okviru lokalnog konteksta.

Metodologija elicitacije bila je prilagođena terenskom istraživanju kroz intervjue, što je omogućilo spontano istraživanje te vjerodostojno bilježenje frazeološkog materijala, sa svim fonetskim, morfološkim, leksičkim i sintaksičkim specifičnostima. U istraživanju je učestvovalo ukupno 80 informatora (41 žena i 39 muškaraca), koji su rođeni i odrasli na prostoru Rožaja, veliki je broj autohtonih dijalekatskih govornika, što je omogućilo bilježenje izvornog oblika frazeme, sa fonetskim, morfološkim, leksičkim i sintaksičkim osobenostima. Informatore je uglavnom činila starija populacija, oni koji imaju više od 60 godina. Po nivou obrazovanja, uzorak je obuhvatao nekoliko informatora koji nijesu prošli obrazovni proces, informatore sa osnovnim obrazovanjem, one koji imaju nekoliko razreda osnovne škole, te informatore sa stečenim osnovnoškolskim obrazovanjem i srednjim obrazovanjem. Prema zanimanju struktura informatora bila je raznolika, činili su je poljoprivrednici i stočari, zanatlije i trgovci i ostali, što je dalo mogućnost za prikupljanje rodno obilježenih frazema koje sadrže stereotipne ideale o fizičkoj ljepoti i mladosti žene iz različitih društvenih i funkcionalnih konteksta.

Odabir ispitanika – informatora vršen je tako što su prvenstveno traženi autohtoni dijalekatski govornici, te oni koji nijesu prošli obrazovni sistem, kako bi se bilježili izvorni oblici. Metodologija elicitacije zasnivala se na polustrukturiranim intervjuima (40–90 minuta, u prosjeku 60 minuta) kroz nekoliko elicitacijskih zadataka: otvorena podsticanja u razgovoru – pričanje o mladosti, ljepoti, izgledu, susretima, svadbama, prepričavanje događaja i situacija, dopunjavanje rečenica i postavljanje ciljanih pitanja informatorima. Tematski okvir činili su porodični odnosi, poljoprivreda, zemljoradnja i stočarstvo, običaji i tradicija, međuljudski odnosi i sl., sa namjerom bilježenja rodnihi konotacija u različitim kontekstima, sa ciljem prikupljanja relevantnog korpusa. Nakon prikupljanja materijal je obrađen

i sačinjen je korpus: iz intervjuva su ekscerpirane frazeme koje posjeduju rodnu referencu, rodna obilježja u okviru semantičkog domena. Ovakav pristup omogućio je uvid u pragmatičke aspekte frazema. U ovom istraživanju elicitacija je bila adekvatan metodološki postupak u proučavanju veze između roda i jezika, odnosno načina na koji jezik odražava rodne obrasce.

3. FRAZELOGIJA – JEZIK KULTURE

Frazeme odražavaju istorijska i duhovna načela određenog naroda, nosilac su “kulturnih obeležja, odlika različitih identiteta” (Golubović, 2008, str. 46), u najneposrednijem su “dodiru sa kulturom jedne teritorije, naročito ako se zna da su osnovni izvori za nastanak frazeme, osnovne jedinice frazeologije, prirodna i društvena sredina i kulturno-historijsko nasljeđe” (Tanović, 2000, str. 42). Kultura, po mišljenju Goodenougha (1964, str. 36–39), ne obuhvata samo ponašanje, ekonomiju i manifestacije, već je nešto daleko šire od ekspliciranog. Ranko Bugarski pod kulturom podrazumijeva zbir različitih normi ponašanja, vjerovanja, načina općenja, sistema vrijednosti, svih onih istorijski izraslih eksplicitnih i implicitnih obrazaca koji u svako vrijeme djeluju kao potencijalni vodiči (Bugarski, 2013). Dobrovol'skij i Piirainen (2022) ukazuju na važnost širokog spektra kulturnih znanja, sloja jezika koji pruža informacije o kulturnim simbolima i fiktivnim konceptima. Proučavanje frazema u jednom dijalektu možemo posmatrati kao “proučavanje uzajamna utjecaja jezika kao translatora kulturne informacije, zatim kulture s njezinim postavkama te čovjeka koji stvara tu kulturu upotrebljavajući jezik” (Barčot, 2017, str. 43). Frazelogija se ne može proučavati odvojeno od kulture jer počiva na kulturi (Filipović-Petrović, 2018, str. 79), a frazemikon jezika predstavlja “element koji široko otvara prostor za sagledanje odnosa jezika i kulture” (Šiljak-Jasenović, 2003, str. 37), te frazeme “najjasnije i najautentičnije otkrivaju način na koji kultura govori kroz jezik” (Aref'eva, 2024, str. 84). Važna su lokalna obilježja frazema, jer lokalne frazeme imaju smisla samo u lokalnom govoru iz kojeg su potekle. U ovom slučaju je to bošnjački sociokulturni

kod i govorna zona Rožaja. Brojne su frazeme koje su razumljive samo govornicima sa teritorije govora Rožaja te su susjednim govornim zonama strane ili imaju drugačiju semantiku. Često frazeme govora Rožaja odražavaju uspostavljene aksiološke sisteme karakteristične za ovu govornu zonu, humor i emocionalne nijanse, tradicijske prakse, pejzažne karakteristike, te sveukupno uspostavljaju kontinuitet sociokulturnog koda, identiteta i pogleda na svijet, kulturne memorije zajednice. Pri tome, leksiku obogaćuju brojni lokalizmi i regionalizmi koji frazeologiju čine autentičnom.

4. ŽENA U JEZIKU: RODNI STEREOTIPI I FRAZEOLŠKA SLIKA SVIJETA

Frazeologija je antropocentrično orijentisana i ona je ogledalo ustaljenih predstava o različitim aspektima ljudskoga bića (Hrnjak, 2014, str. 137), stoga je i razumljivo da sadrži rodne stereotipe, elemente rodne obilježnosti, odnosno “rodno relevantne informacije” (Vaskova, 2006, str. 6), imajući, pritom, u vidu obilježja koja čine distinktivnost između muškarca i žene (Polić, 2010, str. 11–12) te konstruisanje roda društvenim poimanjem pola (Galić, 2011; Hodžić, Bijelić i Cesar, 2003; Breglec, 2015), kao šire društvene kategorija od pola (Lubina i Brkić-Klimpak, 2014).

Stereotip je slika na koju je društvo naviknuto (Lipman, 1994), “fragment konceptualne slike svijeta, stabilna ideja, mentalna shema za predmet ili situaciju, koja ima i svoje jezično ostvarenje” (Holandi, 2010), te je najstariji rodni stereotip o ženi kao inferiornom, slabijem biću potekao od podređenog položaja žene u odnosu na muškarca. Ovaj stereotip je predstavljao polazište ostalim stereotipima o ženi i rodnoj hijerarhiji kroz obrasce koji se usvajaju od djetinjstva (Maroević-Kulaga, 2012), označeni kao rodne uloge koje direktno zavise od biološke pripadnosti (Jugović i Kamenov, 2008), gdje je muška superiornost ostavila refleksije i na jezik (Herman, 1998). G. Lakoff i M. Johnson (2015, str. 5) ključnim u strukturiranju slike svijeta ističu *rodne metafore*. “Ljudsko je tijelo anatomske određeno spolom pa je i tjelesna metafora ponekad utemeljena na biološkim spolnim karakteristikama” (Hrnjak, 2018, str. 243). Slika žene je specifično konceptualizovana, po različitim

obrascima, a stereotipi predstavljaju početnu tačku konceptualizacije.

5. FRAZELOGIJA GOVORA ROŽAJA

Govor Rožaja predstavlja specifičnu govornu zonu koja posjeduje brojne osobenosti na svim lingvističkim nivoima, ali sistemski nije proučavan. Fonetske specifičnosti ove zone proučavala je Dž. Mujević u svom radu “Fonetske specifičnosti govora Rožaja” (2022). Ni sistemska istraživanja frazeologije govora Rožaja nijesu vršena, iako je riječ o vrlo specifičnom frazeološkom sloju. Navedena autorica bavila se proučavanjem frazeologije govora Rožaja u radu “Eufemistični frazeologizmi iz semantičkog polja smrti u govoru Rožaja” (2024) ukazujući na specifičnosti eufemistične lokalne frazeologije iz navedenog semantičkog polja te pristupajući im sa aspekta kognitivne lingvistike. Frazeologija govora Rožaja je izuzetno bogata, predstavlja vrijedno neistraženo polje, a nije joj posvećivana pažnja u dovoljnoj mjeri. Djelimično je zabilježena u rječnicima Dž. Begovića i Š. Begović-Ličina (2012), I. Hadžića (2013) i A. Mušovića (2016, 2018). Analiza je pokazala da se veliki broj specifičnih frazema vezuje za ovo govorno područje te da se rijetko bilježe u susjednim govornim zonama, tako da ovaj rad predstavlja prvi pokušaj dokumentovanja i analize frazeologije Rožaja. Frazeologija govora Rožaja perpetuira specifične oblike ovog govornog područja – fonetska, morfološka i sintaksička – i nudi obilje informacija dijalektologiji. Zastupljene su frazeme negativnog i frazeme pozitivnog emotivno-ekspresivnog utiska, s tim da je veći broj onih koje karakteriše negativna emocionalna obojenost, a česte su frazeme ironijskih i pejorativnih tonova. Frazeme govora Rožaja različitog su porijekla. Izuzetno bogata usmena tradicija ovog kraja dala je veliki broj frazema, mnoge su potekle iz određenih vjerovanja i običaja, preserviranih u usmenoj tradiciji, ali i iz istorijskih događaja. Frazeme ovoga govora različitog su strukturnog tipa i sve zabilježene strukturne tipove karakteriše stabilnost forme, ustaljeni sastav i redoslijed komponenata, rjeđe su bilježeni primjeri pojave frazema sa strukturnim modifikacijama.

6. STEREOTIPNI IDEALI O FIZIČKOM IZGLEDU ŽENE U FRAZEMAMA

Rodno obilježena frazeologija sadrži rodni element u svom sastavu, strukturi ili, pak, u značenju. U ovom radu korpus istraživanja čini četrdeset osam frazema koje se odnose na fizičku ljepotu i mladolikost žene, obilježenih načelima koja donose kultura i društvo i stereotipnim idealima o važnosti fizičkog izgleda žene, kao posebno cijenjenog segmenta. U analizi rodno obilježenih frazema govora Rožaja očitujemo niz stereotipa koji se odnose na ženu, a u ovom radu će biti predstavljeni stereotipni ideali fizičke ljepote i mladolikosti žene, kako jezik može biti korišćen kao sredstvo za promovisanje prihvatljivog ponašanja te može perpetuirati stereotipe o ženama u društvu (Jevrić i Babić-Antić, 2023, str. 17).

Stereotipni ideali o fizičkom izgledu žene najčešće su oblikovani prema postulatima i tezama muškaraca o tome kakve bi žene trebalo da budu (Deaux i LaFrance, 1998), a rodno obilježene frazeme “postaju sredstvo jezične reprezentacije na taj način shvaćene kategorije roda i rodni konceptata ženstvenosti i muškosti” (Hrnjak, 2014, str. 137–138). Identično ponašanje i djelovanje žene i muškarca, u istom kontekstu, ne vrednuje se na isti način: postupak muškarca se najčešće odobrava, a žene bivaju kritikovane, pri čemu muškarac neće biti na meti kritika, a žena, nesumnjivo, hoće.

Istraživački korpus u ovom radu čine frazeme koje su u nastavku klasifikovane po strukturi:

Fonetski tip:

<jedra> ka(o) bostan (1) – žena glatkog, čvrstog, punog, svježeg lica, zdrava žena;

<lijepa> ka(o) <rumena> jabuka (2) – izuzetno lijepa, mlada žena;

<lijepa> ka(o) cvijet (3) – mlada žena, lijepog lica;

<lijepa> ka(o) golubica (4) – žena izuzetne fizičke ljepote, graciozna, otmjena, nježna, nevina, svijetlog tena, vjerna;

<lijepa> ka(o) gondže (5) – mlada, lijepa žena;

<lijepa> ka(o) ruža (6) – mlada, lijepa žena, lijepog lica;

<lijepa> ka(o) Stambolka (7) – lijepa žena, svijetlog tena i zategnute kože lica;

<lijepa> ka(o) upis <da ti se previdi> (8) – prelijepa žena, toliko da se posmatraču čini nestvarnom;

<lijepa> ka(o) zambak (9) – fizički lijepa, graciozna, otmjena i čestita žena;

ka(o) bajrak (10) – vitka, visoka, dostojanstvena, časna, čestita žena;

ka(o) behar (11) – žena mladog, lijepog, zategnutog svijetlog lica;

ka(o) devojčica (12) – mlada žena;

ka(o) hutina (13) – ružna, neprivlačna, neuredna žena;

ka(o) kljunata (14) – žena sa dugim zakrivljenim nosom koji liči na ptičiji;

ka(o) petolirka (petoljirka) (15) – izuzetno lijepa, vrijedna žena;

ka(o) pometina (16) – ružna, fizički neprivlačna žena;

ka(o) pupoljak (17) – mlada žena;

ka(o) svila (18) – žena mekane kože i lepršave kose;

Sintagmatski tip:

ervahi akrep (19) – izrazito ružna žena;

prava đulija (20) – mlada, lijepa, zdrava žena rumenog lica;

Rečenični tip

Nesamostalne frazemske rečenice

<bijelo> lice ka(o) ćahat *imati* (21) – izuzetno bijelo lice, glatko, lijepo;

bješe kolo zakitila (22) – izuzetno vrijedna, lijepa žena;

ka(o) da je tonja ubila (23) – ružna žena;

ka(o) da joj se kokoška na kosu raskvocala (24) – talasasta, zamršena kosa;

ka(o) da su je paščad svu noj kumbesala (25) – žena neuredne kose;

ka(o) djetinje lice *imati* (26) – žena svijetlog tena, bijelog, zategnutog, mladolikog lica;

ka(o) dženetska hurija *biti* (27) – prelijepa žena, lijepih krupnih očiju;

ka(o) očerupana kokoška *biti* (28) – žena rijetke, tanke, nesređene kose;

- kosa ka(o) mačetina (29) – prorijeđena kosa;
- kosa ka(o) pustećija (30) – neuredna kosa žene koja podsjeća na vunu na uređenoj koži brava;
- lice ka(o) činija (31) – glatko, zategnuto lice;
- lice ka(o) izmećaj (32) – lice svijetle puti, zategnuto, svilenkasto, nježno, mekano, mlado;
- lice ka(o) kora hljeba (ljeba) (33) – gruba koža lica, naborana;
- namrckana ka(o) sutlijaš (34) – žena naboranog lica;
- nos ka(o) cepin *imati* (35) – žena dugog šiljastog nosa, oštrog i istaknutog;
- nos ka(o) matika *imati* (36) – žena velikog širokog i pljosnatog nosa;
- <plaha, lijepa> ka(o) Latinka (37) – izuzetno lijepa žena tamnog tena;
- tak(v)a se <još> nije rodila (38) – žena nadrealne, uzvišene, nedostižne ljepote;
- tak(v)e nema dunjaluk da obigraš (39) – jedinstvena, posebno lijepa žena;
- u dvije carevine je nema (40) – žena izuzetno lijepog fizičkog izgleda, jedinstvena, uzvišena, nedostižne ljepote;
- veđe ka(o) gajtane *imati* (41) – izrazito duge tanke obrve;
- veđe ka(o) kuke od kantara *imati* (42) – obrve dugog luka;
- veđe ka(o) kuke od kruške *imati* (43) – izuzetno dugačke ženske obrve u obliku luka;
- veđe ka(o) pijavice *imati* (44) – suviše tanke ženske obrve;
- videoka ka(o) vila u goru (45) – žena lijepih, viđenih, krupnih očiju;

Samostalne frazemske rečenice

- <lijep> ka(o) <najljepša, birana> devojka (46) – muškarac izuzetne ljepote;
- ljepotom je <sve> turila u kacu (47) – izuzetno lijepa žena koja je svojom ljepotom zasjenila sve druge djevojke, pored nje su druge djevojke nevidljive, neprimjetne, potisnute;
- okom bi goru zapalila (48) – žena savršenog lica, očiju, fizičke ljepote, savršena žena.

6.1. Ljepota

Frazeme odražavanjem stereotipnih ideala potkrepljuju tvrdnju da su se predstave kulturnog koda i društva reflektovale na jezik te upravo one svjedoče o idealima fizičkog izgleda žene. Žena je oduvijek, stereotipno, bila fizički privlačnija od muškaraca, a to je i danas jedan od njenih glavnih aduta, po svemu sudeći i najvažniji. Istraživački korpus pokazuje da se žena prvenstveno upoređuje sa cvijetom – u frazemama <lijepa> *ka(o) cvijet* i <lijepa> *ka(o) ruža*. Ovo poređenje je ustaljeno zbog univerzalnih simboličkih i kulturnih kodova *cvijeta* i *ruže*, sa konotacijama na ljepotu, jer je cvijet najljepši dio biljke, te se to metaforički prenijelo na opis fizičkog izgleda žene. Ruža je “najviše upotrebljavan simbolički cvijet” (Chevalier i Gheerbrant, 1983, str. 571) i označava “potpuno savršenstvo, dovršenost bez greške (...) simbolizira dušu, srce i ljubav” (Ibid, str. 571), simbol je čiste ljubavi (Ibid, str. 571), te asocira na mladost, svježinu, ali i na prolaznost, jer je biljka samo kratko u cvatu, najljepšem periodu. Takođe, dubinu veze vidimo i u tome da cvijet predstavlja polni organ biljke, pa je semantička pozadina složenija. Stoga, poređenje može označavati život i plodnost jer se cvijetom označava početak procesa rađanja novog ploda, što je metaforički preneseno na ženu. Dakle, u osnovi ovog poređenja je pored estetske savršenosti i život. Motiv za poređenje žene sa cvijetom i ružom možemo naći i u ružičastoj boji, koja asocira i simbolički upućuje na rumeno lice žene, što je posebno cijenjeno. Rečenični konteksti u kojem se bilježe analizirane frazeme su “Ne mogu ti kazat kako je *lijepa, ka ruža*” i “Viđo sam onu Hamdovu, vala *lijepa ka cvijet*”. Semantički ekvivalent ovoj frazemi predstavlja frazema *prava je đulija*,² sa frazemsom modifikacijom, gdje je umjesto domaće lekseme *ruža* upotrijebljena orijentalna leksema *đulija*. Frazema je registrovana u rečenici “Doveo je u kuću *pravu đuliju*”. U ovoj frazemi vidljiva je interferencija orijentalnog sloja leksike s domaćim, lekseme *ruža* i *đulija* su semantički ekvivalenti. Istovremeno, obje lekseme se javljaju kao feminonimi (*Ruža, Đula*), čime se potvrđuje

² Leksemom *đulija* (ž. <~e>) označava se lijepa djevojka, ružica (Begović i Begović-Ličina, 2012, str. 113).

proces onimizacije apelativa homofornih imenica koje su od opštih naziva za cvijet postale vlastita imena, što upućuje na poistovjećivanje ljepote žene s ljepotom cvijeta.

Semantički ekvivalent je i komparativna frazema <lijepa> *ka(o) rumena jabuka*, zabilježena u rečenici “Kad se ona osetila, zadevojčila, azginije nije imalo, a vala je *bila ka rumena jabuka*”. U strukturi komparativne frazeme evidentirane su modifikacije – pored pridjeva *rumena* upotrebljava se i pridjev *zlatna*, ali tada frazema ima drugo značenje – pridjev *zlatna* se odnosi na vrline žene, plemenitost prije svega, čime se ukazuje i na njenu dragocjenost, vrijednost, posebnost, da je vrijedna “kao zlato”.

Fitonimsku komponentu sadrži i komparativna frazema <lijepa> *ka(o) zambak* kojom se, takođe, opisuje idealna slika ženske ljepote, ali i gracioznost, otmjenost. Ova frazema potiče iz orijentalnog i bošnjačkog kulturnog nasljeđa; *zambak*³ je orijentalizam, u prevodu *ljiljan*, koji u bošnjačkoj kulturi simbolizuje čistotu, nevinost i ljepotu zbog bijele boje koja se povezuje sa licem žene, a kod Bošnjaka *ljiljan* je i nacionalni simbol, jer prije svega simbolizuje dostojanstvo, nasljeđe, istrajnost i otpor. Stoga se žena poistovjećuje sa *ljiljanom* s ciljem ukazivanja na njene karakterne vrijednosti, kao npr. čestitost. Kada je kontekst u pitanju, ovu frazemu bilježimo u rečenici “Midžo će njemu da nađe devojk, *lijepu ka zambak*”.

Fizička ljepota žene opisuje se i komparativnom frazomom sa zoonimskom komponentom <lijepa> *ka(o) golubica*, zabilježenom u primjeru “Idosmo na svadbu Mehovom sinu, doveo mu je devojk *ka golubicu*”. U kolektivnom imaginarijumu *golubica* je simbol fizičke ljepote, ali i nježnosti, nevinosti i čistote, prvenstveno zbog simbolike bijele boje, te se ovim poređenjem opisuje žena lijepog lica, svijetlog tena, nježnih crta, a uz to se i moralno uzvisuje, jer je golub i simbol vjernosti. Takođe, ono što je oličeno u ovom simbolu je gracioznost i otmjenost, poređenjem se naglašava elegancija i gracioznost žene, što je još jedan stereotipni ideal u patrijarhalnoj kulturi.

³ Leksema *zambak* znači “lukovičasta biljka iz porodice Liliaceae, *Lilium candidum*; bijeli *ljiljan*, *lijer*, *krin*” (Šehović i Haverić, 2017, str. 245).

Zabilježena je i hiperbolična komparativna frazema <lijepa> *ka(o) upis* <da ti se *prividi*>, kod koje se u prvom dijelu opisuje prelijepa žena, dok drugi dio upućuje na to o kakvoj je ljepoti riječ, da izgleda savršeno, bez mane, kao naslikana (*upis*) – toliko lijepa da se posmatraču čini nestvarnom, pomišlja da je san. Ovom frazemom predstavljen je stereotipni ideal žene kao estetski savršenog i nedostižnog bića. Frazema je zabilježena u primjeru – “Kad mi se udala Sabaheta *bila je lijepa ka upis*, ada *da se prividi* insanu.”

Komparativnom frazemom *ka(o) bajrak*⁴ posebno se ističe vitkost i visina žene, ali i njeno dostojanstvo; bajrak simbolizuje čast i ponos, metaforično se prenosi na ženu, ističe se da je ponosna, dostojanstvena, časna, čestita, zrači snagom, samopouzdanjem, drži do sebe, unutrašnje i spoljašnje ljepote, visoko iznad ostalih, kao bajrak uzdignuta. Frazema se pojavljuje u živom govoru u obliku: “Kad vido’ moju Mejru, a visoka, vitka, široka čela, ada baš *ka bajrak*.” Navedene frazeme rijetko se mogu upotrijebiti i za referenta muškog pola, rodno su ograničene. Referent muškog pola najčešće se opisuje rodno ograničenom frazemom <lijep> *ka(o) <najljepša, birana> devojka*⁵ (“Majka ga rodila, kakav mi je bio, stasit, širokija ramena, u glavu *ka birana devojka*”), u čemu je implicitno sadržan stereotip da je fizička ljepota osobina žene, te da tradicionalna kultura ljepotu muškarca mjeri prema idealu ženske ljepote, odnosno da je ljepota muškarca izuzetak, a žene arhetip.

Rodno obilježena i rodno ograničena je i komparativna frazema *ka(o) dženetska hurija*⁶ kojom se ukazuje na posebno lijepu djevojku, lijepih krupnih očiju, toliko da njena ljepota prevazilazi ovozemaljske okvire – obećanu u životu nakon smrti. Na navedeno upućuju ajeti iz *Kur’ana*: “A oni koji su se Allaha bojali, oni će na sigurnu mjestu biti, usred bašči i izvora, u dibu i kadifu obučeni i jedni prema drugima. Eto, tako će biti i mi ćemo ih hurijama, krupnih očiju, ženiti” (*Ed-Duhan*, 51–54, str. 497); “Bit će

⁴ Leksemom *bajrak*, koja je turskog porijekla, označava se zastava, stijeg (Halilović, Palić, Šehović, 2010, str. 44).

⁵ U govoru Rožaja kratko jat je iza dentalnog suglasnika *d* dalo refleks *e* (Mujević, 2022, str. 36).

⁶ Leksemom *hurija* označava se dženetska (rajska) ljepotica, lijepih krupnih očiju (< tur. “huri” < ar. pl. “hūr”, sing. “hawrā”) (Škaljić, 1966, str. 336).

naslonjeni na divanima poređanim, a vjenčat ćemo ih hurijama džennetskima” (*Et-Tur*, 20, str. 523); “U njima će biti i hurije očiju krupnih, slične biseru u školjkama skrivenom – kao nagrada za ono što su činili” (*El-Va-ki’a*, 22–24, str. 534). Ekspresivnosti frazeme doprinosi leksema arapskog porijekla *hurija* kojom se naziva žena u raju (dženetu) prihvatana za savršenstvo i ideal ženske ljepote. Frazema potvrđuje da se ljepota žene poistovjećuje sa onim što je nestvarno, savršeno, potvrđujući stereotip o važnosti ljepote za ženu. Frazema dokazuje i da religijski diskurs ostavlja odraze na frazeologiju učvršćujući stereotipne ideale. Upotrebu frazema zabilježili smo u primjeru – “Voljeo sam Nazu, lijepa li je bila, *ka dženetska hurija*.”

Onimička komparativna frazema <*plaha, lijepa*> *ka(o) Latinka* poređenje je žene sa Latinkom, koja je nekad važila za ideal ljepote i plemenitosti u kulturi, utemeljen na stereotipu o izuzetnoj ljepoti. Latinka je bila žena tamnog tena, dok se komparativnom onimičkom frazemom <*lijepa*> *ka(o) Stambolka* opisivala žena svijetlog tena, zategnute kože lica, što je predstavljalo ideal. Frazema je zabilježena u primjeru “Išli bi na Turijak, a tamo da biraš holj *ka Latinku*, ili *ka Stambolku*”.

Savršenost lica, očiju, fizičke ljepote žene opisuje se frazemom *okom bi goru zapalila*. Ova globalna somatska frazema najjače ističe fizičku ljepotu žene pomoću sinegdohe, semantičke frazeologizacije zasnovane na *brisanju konteksta* (Katnić-Bakaršić, 2001, str. 113). U ovom slučaju to su *oči*, gdje se sinegdohom i hiperbolom (*bi goru zapalila*) želi ukazati na savršenost žene kao bića. Oči su u tradiciji smatrane najprivlačnijim, a u ovoj frazemi prikazane su pomoću hiperbole, koja naglašava njihovu izuzetnu ljepotu i moć zavođenja. Time se, u simboličkom smislu, oči postavljaju kao središte ženske privlačnosti i nosilac estetskog savršenstva. Frazema je ekscerpirana iz rečenice “Ka što je bila Esma, take u cijelu okolinu nije imalo, *okom bi goru zapalila*”.

Takođe, da su lijepe oči posebno bile cijenjene kod žene, zapažamo u komparativnoj frazemi *viđeoka ka(o) vila u goru* kojom se opisuje žena lijepih očiju, a istovremeno se upoređuje sa vilom u gori, u skladu sa mitskom predstavom o vilama, natprirodnim bićima iznimne ljepote ali i

velike moći, te se i sama žena smješta u izvanzemaljski, natprirodni okvir, i to kao videoka, viđenih, krupnih, lijepih očiju, što, evidentno je iz frazeme, predstavlja ideal ženske ljepote. Mitska predstava o ljepoti vile sadržana je i u frazemi *gledna ka(o) vila*. Frazeme su ekscerpirane iz rečenice “Nekad je to bilo drukče, svadbe bi trajale po tri dana, kola se igrala, skupile bi se devojke *videoke ka vile u goru, gledne ka vile*”.

Krupne oči, posebno važan kriterijum u procjeni fizičkog izgleda žene, u lokalnom govoru su se često poredile s očima krave, na što nas upućuje semantička pozadina komparativne frazeme *ima oči ka(o) baljuka*. Ovom frazemom opisuju se žene izrazito velikih, okruglih očiju, a poređenje s kravljim očima doprinosi slikovitosti, jer krave imaju velike okrugle oči, te su referentna tačka zbog samog obima i izgleda. Ovu frazemu smo ekscerpirali iz rečenice – “Dugo me gledala, *imaše oči ka baljuka*.”

Za ženu se nerijetko kaže i da je *ka(o) svila*, a ova komparativna frazema odnosi se na mekanu žensku kožu i lepršavu kosu, dakle, u poređenju sa najcjenjenijim vlaknom ukazuje se na poželjnost glatkoće kože i kose te prefinjenost žene – u kontekstu “Od meraka da gledaš devojke, kose im *ka svila*, veđe ka kuke od kruške, sve ka da su agine šćeri”. U tradiciji je svila simbol raskoši i elegancije, a raskoš i eleganciju predstavljaju glatka, duga, ravna, njegovana kosa, kao estetski kanon ženske kose.

Ekvivalentnog semantičkog obilježja je i komparativna frazema *ka(o) petolirka (petoljirka)*⁷ kojom se još ukazuje i na vrijednost žene. Komparativna frazema *kao petolirka (petoljirka)* lokalno je obojena, tipična je za rožajsku govornu zonu, upotrebljava se u opisivanju izuzetno lijepe i vrijedne djevojke ili žene čija se ljepota i poželjnost porede s vrijednošću *petolirke*, kako joj sam naziv kaže – zlatnika vrijednog pet lira, simbola raskoši i bogatstva. Dakle, ovom frazemom metaforično se označava izuzetno lijepa i vrijedna žena, cijenjena “kao zlato”, a poređenjem sa zlatnikom istaknuta je njena dragocjenost i rijetkost i krajnje je pozitivnog emotivno-ekspresivnog karaktera. *Petolirka* je imala veliku materijalnu vrijednost, a i

⁷ “Do umekšavanja sonanta l dolazi kada se nađe ispred vokala i” (Mujević, 2022, str. 43).

⁸ Leksemom *petoljirka* (-e, f) označava se zlatnik koji vrijedi pet lira (Hadžić, 2013, str. 289).

simboličnu jer je često kupovana kao poklon nevjesti od roda, u miraz, ili doma, kao svadbeni poklon, te je stoga njena dragocjenost još veća. Stoga komparativna frazema *kao petolirka* ne predstavlja samo isticanje spoljašnje ljepote već i isticanje njenih vrijednosti, dragocjenosti. Ova frazema je primjer povezivanja materijalne vrijednosti sa moralnom i estetskom, a evidentirana je u primjeru “Njegova hanuma je *ka petoljirka*”.

Pozitivno je konotirana mekana, ravna duga kosa, a negativno talasasta, zamršena, koja se opisivala komparativnim frazemama *ka(o) da joj se kokoška na kosu raskvocala*; *ka(o) da su je paščad svu noj⁹ kumbesala¹⁰*; *kosa joj ka(o) pustečija¹¹*. Frazemom *ka(o) da joj se kokoška na kosu raskvocala* opisivana je žena neuredne kose tako što je neurednost kose povezivana sa gnijezdom kvočke koja se raskvocala. Gnijezdo se obično nalazi u sijenu, koje izgleda neuredno, rastresito, razbacano, sa čim se povezuje i neuredna kosa žene. U drugoj komparativnoj frazemi *ka(o) da su je paščad svu noj kumbesala* izgled ženske kose upoređuje se s fiktivnom situacijom borbe sa psom. Time se, na sličan slikovit način, naglašava haotičnost, razbarušenost i tragovi “borbe”, što metaforički ukazuje na to da kosa osobe izgleda kao da je upravo prošla kroz neki fizički sukob ili napor.

U posljednjoj komparativnoj frazemi kosa se poredi sa vunom na uređenoj koži brava. Žena koja nije imala gustu kosu, a što je bilo u koliziji sa idealima, opisivana je frazemom *ka(o) očerupana kokoška*, gdje se žena poredila sa kokoškom koja je izgubila perje, što asocira na ženu sa rijetkom kosom. Sličnu pejorativnu konotaciju nosi i frazema *kosa ka(o) mačetina*, gdje se kosa poredi s dlakom koja opada s krzna mačke, čime se ističe njena tanka, slaba i rijetka struktura. Rečenice u kojima su zabilježene frazeme su: “Onu očerupanu *ka kokoška* nej u moju kuću”; “Nju begeniso, no ona nije za naše kuće, nit je dobroga ahlaka, ni hudžuta, u glavu ervahi akrep, nešto *kose ka mačetina*”; “Hoće na svadbu da idu, a snahi *kosa ka da su je*

⁹ U govoru Rožaja prednjonepčani konsonant *č* biva zamijenjen sonantom *j* u finalnoj poziciji u riječi (Mujević, 2022, str. 47).

¹⁰ Glagol *kumbesati* znači “kidati, cijepati, rastrzati, komadati” (Hadžić, 2013, str. 198).

¹¹ Leksema *postečija*, zabilježena još u oblicima *postekija*, *pustečija* i *pustekija*, persijskog je porijekla i označava uređenu kožu od brava sa koje nije ostrižena vuna (Škaljić, 1966, str. 522).

paščad svu noj kumbesala, ka pustećija”; “Demek danas kosu pravu, a sve izgledaju *ka da im se kokoška na kosu raskvocala*”.

Takođe, kriterijum ženske ljepote predstavljao je i lijepo oblikovan nos, a u korpusu istraživanja zabilježene su frazeme pejorativnog tona kojima se opisuje nos žene čiji oblik odstupa od uspostavljenih kriterijuma. Registrovana je frazema *nos ka(o) cepin* kojom se dug, oštar i istaknut nos, tjelesno neprivlačan, povezuje s cepinom, alatkom korišćenom u drvopreradi, koja se sastoji se od metalnog šiljastog dijela koji podsjeća na kljun, što i predstavlja motivaciju za nastanak komparativne frazeme. Ova frazema zabilježena je u primjeru “Nijesam nju šceo, *imaše nos ka cepin*”.

U korpusu je evidentirana i komparativna frazema *nos ka(o) matika*, gdje se nos poredi sa alatom za obradu zemlje širokog, pljosnatog oblika. Ovom frazemom opisuje se pljosnat, velik i širok nos. Frazema je izrazito pejorativna, njome se karikaturalno ukazuje na “grube crte” lica, koje se percipiraju kao nepoželjne. Ovom frazemom ismijava se odstupanje od stereotipnih ideala nježnosti i blagih crta lica. Zabilježena je u primjeru “U glavu nije nešto, *ima nos ka matika*”.

Žena se opisuje i podrugljivom frazemom *ka(o) kljunata*, što sugerise na zakrivljeni dugi ptičiji nos, a to nije poželjno i takav nos je predmet podsmijeha. S lingvističkog aspekta posmatrano, riječ je o metaforičkim frazemama koje predstavljaju kolektivne estetske kriterijume i norme. Frazema je zabilježena u rečenici: “Ja taman stigo do stare kule, kad otud proviruje ona, *ka kljunata*, nakostriješila se, a izbuljila.”

Važan segment ljudskog lica su obrve, koje oblikuju njegovu estetsku formu, a tokom istorije ideal obrva bio je promjenljiv te su u različitim kulturama važile i različite norme. Obrve su bile važan segment doživljaja ženske ljepote. Obrve koje se nijesu uklapale u standarde ljepote opisivane su frazemom *veđe*¹² *ka(o) kuke od kantara*, obrve dugog luka, gdje luk asocira na kuku kantara. Ovu frazemu zabilježili smo u kontekstu: “Kad ona povede kolo, pa kad podigne *veđe ka kuke od kantara*, od miline čovek da

¹² U govoru Rožaja svako kratko jat “iza b, p, v, m, d, t, r, z, s, c zamijenjeno je sa e” (Mujević, 2022, str. 36).

gleda, taka se rodila nije.” Nepoželjnost tankih obrva opisivana je frazomom *veđe ka(o) pijavice*. Pijavice su mali, tanki crvoliki organizmi koji žive u vodi, te su ovdje sa pijavicama upoređene tanke duge obrve. Ova frazema zabilježena je u primjeru “Vazda bila hal boži, iznemogla, blijeda ka krpa, samo joj se nos obesio, a *veđe ka pijavice*”. Izuzetno dugačke ženske obrve u obliku luka opisuju se frazomom *veđe joj ka(o) kuke od kruške*. Registrovana je i frazema *veđe ka(o) gajtani* kojom su opisane izrazito duge tanke obrve. Frazeme se bilježe u rečenici “Ista je nana, sve se na nju pripše i ona je imala *veđe ka kuke od kruške, ka gajtani*”. Navedene frazeme pokazuju da su stereotipni ideal predstavljale duge, podignute obrve u obliku luka.

Lijepa žena se opisuje i frazomom rečeničnog tipa *bješe kolo zakitila*, takva da se ljepotom izdvaja od svih drugih žena u kolu, tolikom ljepotom da, hiperbolično, kolo krasi. Ovom frazomom ističe se ljepota žene u kolektivnom kontekstu, a u osnovi je stereotip da je ženska ljepota društvena kategorija – lijepa žena i prostor čini ljepšim. Ova frazema zabilježena je u primjeru “Na ta vašar na Turijak sam prvi put vido Hajriju, valahi *beše kolo zakitila*”.

Ekvivalentne semantike je frazema *ljepotom je <sve> turila*¹³ u kacu kojom se opisuje žena koja je svojom ljepotom zasjenila ostale djevojke. Referentnu tačku u ovoj frazemi predstavlja *kaca*, velika drvena bačva, neizostavni predmet seoskog načina života, velika posuda koja primi, “proguta”, sakrije sve što se u nju stavi, zbog svoje veličine. Kaca u frazemi metaforično dobija dimenziju mjesta gdje se nešto sklanja, to je prostor bez svjetla, vidljivosti, mjesto u kojem nešto nestaje iz vida, te u ovoj frazemi simbolički predstavlja prostor nevidljivosti. Frazema bi značila da su pored njene ljepote sve druge djevojke nevidljive, neprimjetne, zasjenjene, kao zatvorene, sakrivene, potisnute u mrak. Dakle, kaca kao referentna tačka u ovoj frazemi nije više predmet već simbol položaja, mjesto potiskivanja, nevidljivosti. Frazemu smo registrovali u rečenici: “Kad je Šefko doveo Zulfiju iz Karajukića Bunara, sve ove naše neveste *ljepotom je turila u kacu*.”

¹³ Glagol *turiti* znači “staviti, metnuti” (Hadžić, 2013, str. 409).

Onda kada se želi ukazati na izuzetnost fizičkog izgleda žene, navodi se hiperbolična frazema *tak(v)a*¹⁴ *se <još> nije rodila*, kojom se ističe jedinstvenost žene, te se negacijom ukida mogućnost da postoji još jedna žena takve ljepote, stereotipno ukazujući na uzvišenost, nadrealnost i nedostižnost njene ljepote. Frazema je zabilježena u primjeru: “Kad ona povede kolo, pa kad podigne veđe ka kuke od kantara, od miline čovek da gleda, *taka se rodila nije*.” Ekvivalentne semantike su i hiperbolične frazeme *tak(v)e nema dunjaluk da obigraš i u dvije carevine je nema*. Frazeme smo evidentirali u rečenici “E ka što je Esma, *dunjaluk da obigraš take nema*, ada u *dvije carevine Esme nema*”.

Sa druge strane, ružna žena opisivana je frazemom *ka(o) da je tonja*¹⁵ *ubila*, odnosno ukazuje se na to da izgleda iscrpljeno, kao da je bolesna, te da izgleda *ka(o) hutina*,¹⁶ odnosno da liči na sovu, a frazeme “po svojoj ontološkoj prirodi fiksiraju ono što pripada anti-normi” (Aref’eva, 2024, str. 81). Upotrebu ovih frazema pokazuju primjeri “Mršava joj svekrva, *ka da je tonja ubila*” i “Dode na posadak, *ka hutina*, izbuljila, a vetri očima”.

Ružna, neprivlačna i neuredna žena opisuje se i frazemom *ka(o) pometina*¹⁷ u kojoj se njen fizički izgled poredi sa posteljicom, placentom kod stoke, tkivom koje (najčešće) krava izbacuje iz tijela nakon telenja. Frazema *kao pometina* odnosi se na nešto neestetsko, ružno, izrazito je pejorativnog tona i odnosi se na fizičku ružnoću. Semantička pozadina frazeme je jasna – fizički izgled žene upoređen je sa posteljicom, krvavom, masom, koja je po svojoj prirodi neprivlačna, izaziva gađenje, a upotrijebljena je u poređenju kako bi se slikovitije opisala fizička ružnoća žene. U pitanju je,

¹⁴ U govoru Rožaja dolazi do gubljenja sonanta *v* u medijalnom položaju u zamjenicama ženskog roda – takva, ovakva, obakva itd.

¹⁵ Leksema *tonja* u ovoj frazemi upotrebljava se u značenju plamenjače, bolesti bilja (Halilović, Palić, Šehović, 2010, str. 1337).

¹⁶ U govoru Rožaja spirant *h* očuvan je u svim pozicijama u riječi. S obzirom na to da je većinsko stanovništvo rožajskog podneblja muslimanske vjeroispovijesti, nije začuđujući podatak o očuvanju navedenog konsonanta u inicijalnoj, medijalnoj i finalnoj poziciji u riječi (Mujević, 2022, str. 41). Ovo je razlog upotrebe oblika *hutina* u frazeologiji govora Rožaja, dok se u ostalim crnogorskim govorima registruje oblik *utina*.

¹⁷ *Pometinom* se naziva posteljica kod životinja.

dakle, metafora ružnoće koja nosi vrednosni sud i rodno obojeni ton svo-deći fizički izgled žene na odbojni referent koji izaziva gađenje. Pomenuta frazema zabilježena je u rečenici “A kak’a da je, ništa me za to nemo’ pitat, *ka pometina*”. Takođe, ova frazema može imati i značenje lijene, mrzovoljne osobe.

6.2. Mladolikost

Mladolikost je posebno cijenjena kod spoljašnjeg, fizičkog izgleda žene, a to pokazuje i komparativna frazema *ka(o) pupoljak* kojom se ukazuje na mladost. Ovu frazemu bilježimo u kontekstu “Kad je u našu kuću došla, mlada je bila, *ka pupoljak*, što se rekne”. Komparativna frazema zabilježena je i u frazeološkoj modifikaciji – *lijepa ka(o) gondže*¹⁸ – sa komponentom *gondže* koja je orijentalnog porijekla i znači *ružin pupoljak*, čime se poredi žena sa mladim, svježim i tek procvalim cvijetom. Ovu frazemu zabilježili smo u primjeru “Od meraka da gledaš ove devojke, sve *ka gondže*”.

Mladolikost se naglašava i frazomom *ka(o) devojčica*, a u osnovi ove frazeme je hiperbola. Analizirane frazeme potvrđuju stereotipni ideal mladosti, a i uvriježeno mišljenje da se ženska ljepota prvenstveno vezuje za mladost. Lice žene zauzima centralno mjesto u definisanju estetskih ideala i standarda ljepote. Najčešće kod žene lice čini ključni element fizičke ljepote, privlačnosti i ženstvenosti. Svaka kultura ima formirane kriterijume prema kojima procjenjuje ljepotu lica, a najčešće su to glatka koža, svijetli ten, pravilne crte, izražene oči. Primjer takve upotrebe imamo u sljedećoj rečenici: “Mahija se doterala, mlada ona bogami *ka devojčica*, *ka izmećaj joj lice*.” Frazomom *lice joj je ka(o) izmećaj* opisuje se žensko lice svijetle puti, zategnuto, mlado. U ovoj komparativnoj frazemi *izmećaj* – svježije maslo, upućuje na svilenkastost, mekoću, nježnost, što implicira poželjnost i cijenjenost svijetlog tena, bjeline i zategnutog, mladolikog lica. Semantički ekvivalentna ovoj frazemi je i frazema *ka(o) djetinje lice*, gdje se lice poredi sa licem djeteta. U osnovi ove frazeme je stereotipna predstava ljepote koja privileguje svijetli ten, mekanu, zategnutu kožu i mladolikost, a starenje

¹⁸ Leksema *gondže* označava ružin pupoljak (Begović i Begović-Ličina, 2012, str. 133).

i nesavršenosti kože negativno se konotiraju. Lice se opisuje i komparativnim frazemama <*bijelo*> *ka(o) ćahat*¹⁹ i *ka(o) behar*, što implicira poželjnost svijetlog tena, glatkoće kože, poređenjem sa bijelim papirom ili beharom. Ovim je potvrđena uslovljenost ideala ljepote društvenim i kulturološkim obrascima. Frazeme su registrovane u primjerima: “Mehovica bogami dobro, u koji teret i dobro se drži, *lice joj ka detinje, bijelo ka ćahat*”; “A ona kad uđe preko vrata, ka nur joj zasija *lice ka behar bijelo*” i “Dugo me gledala, imaše oči ka baljuka, a *lice bijelo ka ćahat*”.

Frazemom *lice joj ka(o) činija* opisana je glatka, zategnuta koža, koja podsjeća na glatkoću činije, porcelanske posude, odnosno da ima lice kao porcelan, što je predstavljalo ideal ljepote. Starenje se negativno konotira, nije poželjno, što je opet stereotipna predstava. Frazema je evidentirana u primjeru “I ja sam nekad mlada bila, bilo je i mene *lice ka činija*”.

Takođe, glatko i puno žensko lice opisuje se frazemom <*jedra*> *ka(o) bostan*, a nekada ima i semantiku zdrave žene. Poređenjem sa ovim povrćem ističe se čvrstina i svježina, oslikava se stereotipni ideal punoće u patrijarhalnoj kulturi, a frazema je zabilježena u rečenici “Ene joj lica, *ka bostan jedra*”.

Ljepota ženskog lica naglašava se frazemom *ka(o) rumena jabuka*, gdje se pridjevom *rumena* naglašava mladost, zdrav izgled, punokrvnost, a jabuka predstavlja i simbol plodnosti i zdravlja. Jabuku sa ženom prvenstveno povezuje boja lica, ali asocijacija može biti i čvrsta, zategnuta koža koja karakteriše mlado lice. Frazema je evidentirana u rečenici “Moja najstarija ćerka Šaha je bila ljepša od svija devojaka u to vrijeme, ada bila je *ka rumena jabuka*”.

Žena čiji izgled lica nije ispunjavao navedene kriterijume opisivala se komparativnom frazemom *lice joj ka(o) kora hljeba (ljeba)*. Ružnom se smatrala žena koja je imala grubu kožu lica, naboranu, a na to nas upućuje podrugljiva frazema *namrckana ka(o) sutlijaš*, u kojoj se naborana koža lica poredi sa korom koja se stvara na površini sutlijaša, tradicionalnog jela koje se pravi od mlijeka i riže. Ove frazeme su evidentirane u rečenici

¹⁹ Leksema *ćahat* označava papir za zavijanje duvana, posebno tanak (Hadžić, 2013, str. 71).

“Nijesam šćeo se oženim sa Fatimom, a babo je imo merak, nije bila lijepa, lice joj ka kora ljeba, namrckana ka sutlijaš”.

Najefektnija frazema kojom se opisivala ružna žena je *ervahi*²⁰ *akrep*,²¹ a njene komponente čine lekseme orijentalnog porijekla, gdje se prvom ukazuje na identičnost, a druga označava škorpiju, što pojačava negativne konotacije – opasnost i neprijatnost. Semantika ove frazeme je jasna – žena je opisana kao izrazito ružna: komponenta škorpija upućuje na to da je žena toliko ružna da izaziva strah, da se od nje zazire. Nekad ova frazema označava i osobu niskog praga tolerancije, bijesnu i ljutu. Ova frazema pokazuje da odstupanja ženske ljepote od ideala bivaju opisivana iznimno pejorativnim metaforama, prvenstveno u komparacijama sa jedinkama iz faune. Pomenuta frazema zabilježena je u rečenici “U san mi se ne snila kaka je, *ervahi akrep*”.

7. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U ovom radu analizirani su stereotipni ideali fizičke ljepote i mladolikosti žene u frazemama govora Rožaja, a dobijeni rezultati potvrdili su polaznu hipotezu da rodno obilježena frazeologija ove govorne zone odražava stereotipne ideale o fizičkoj ljepoti žene i mladolikosti koji proizlaze iz obrazaca sociokulturnog koda, normi koje je postavio sociokulturni kod. U frazemama je jasno oslikana idealizovana slika žene, a jezik ima funkciju mehanizma za prenošenje kulturoloških informacija. Rezultati analize frazema pokazali su da se fizički izgled žene vrednuje kroz segmente, te šta je smatrano poželjnim, a šta nepoželjnim. Jasno su određeni estetski kriterijumi za procjenu fizičkog izgleda i mladolikosti, pri čemu je ono što je u saglasju sa kriterijumima izraženo frazemama pozitivne emotivno-ekspresivne obojenosti, a sve što je u koliziji sa postavljenim kriterijumima negativnim emotivno-ekspresivnim utiskom, uglavnom sadržanim u

²⁰ Leksema *akrep* (*jakrep*), koja je arapskog porijekla, u ovoj frazemi upotrebljava se u značenju škorpiona (Škaljić, 1966, str. 79).

²¹ Leksema *ervahi*, koja se upotrebljava i u oblicima *irvahi*, *ervahaten*, *ervuhteni*, znači “puki, isti, u glavu isti” (Škaljić, 1966, str. 270).

pejorativnim poređenjima i podrugljivom tonu. Ljepota je najčešće povezivana sa simbolima – cvijetom, ružom, ljiljanom (zambakom), a i sa hurijom i vilom. U ovim frazemama očitava se kao stereotipni ideal svijetli ten, rumeno lice, krupne oči, obrve dugog luka. Stereotipni ideal je i mladolikost, koja se smatra neraskidivo povezanom sa ženskom ljepotom, a starenje je negativno vrednovano. Kako analiza frazema pokazuje, stereotipni ideal ženskog fizičkog izgleda je svijetli ten, glatka, zategnuta koža pravilnih crta, sa blagim rumenilom. Na osnovu analize stereotipnih ideala fizičkog izgleda i mladolikosti žene u frazeologiji govora Rožaja zaključili smo da su frazeme nosioci ideologija, vrednosnih sistema i kolektivnih uvjerenja. Zbog toga je analiza frazema važna u osvješćivanju mehanizama kojima jezik perpetuira rodne stereotipe. Naglašavamo da su stereotipi veoma postojani i otporni na zub vremena te da je skoro nemoguće ukinuti ih. Analiza je, takođe, pokazala značajan uticaj patrijarhalnog kulturnog koda, tradicije i društvenih normi na formiranje i održavanje stereotipa.

LITERATURA

- Aref'eva, N. H., 2024. "Frazeologija v kategorijah kul'turi". *Naukovij visnik PNPu im. K. D. Ušinskogo*, No. 39, str. 76–89.
- Barčot, B., 2017. *Lingvokulturologija i zoonimska frazeologija*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Begović, Dž., Begović-Ličina, Š., 2012. *Sandžački rječnik*. Sarajevo: Štamparija Fojnica.
- Breglec, Z., 2015. "Rod, spol i žena u hrvatskome jeziku". *Jat: časopis studenata kroatistike*, 1 (2), str. 204–219.
- Bugarski, R., 2013. *Kultura i jezik*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Chevalier, J., Gheerbrant, A., 1983. *Rječnik simbola*. Rijeka: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- De Beauvoir, S., 1982. *Drugi pol* (Prevela Z. Vokić). Zagreb: Naprijed.
- Deaux, K., Lafrance, M., 1998. "Gender". U: Gilber, D. T., Fiske, S. T., Gardner, L. ur. *The handbook of social psychology*. New York: McGraw-Hill, str. 788–818.
- Dobrovol'skij, D., Piirainen, E., 2022. *Figurative Language. Cross-Cultural and Cross-Linguistic Perspectives*. Berlin/Boston: de Gruyter Mouton.
- Filipović-Petrović, I., 2018. *Kada se sretnu leksikografija i frazeologija – O statusu frazema u rječniku*. Zagreb: Srednja Europa.
- Galić, B., 2011. "Društvena uvjetovanost rodne diskriminacije". U: Kamenov, Ž., Galić, B. ur. *Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj: istraživanje "Percepcija, iskustva i stavovi o rodnoj diskriminaciji u Republici Hrvatskoj"*. Zagreb: Vlada RH, Ured za ravnopravnost spolova, str. 9–28.
- Golubović, B., 2008. Referat "Komunikativni frazeologizmi u srpskom žargonu". 38. *međunarodni naučni sastanak slavista u Vukove dane*,. Beograd: Filozofski fakultet.
- Goodenough, Ward H., 1964. "Cultural Anthropology and Linguistics". In: Hymes, Dell H. red. *Language in Culture and Society: A Reader in Linguistics and Anthropology*. New York: Harper & Row, pp. 36–39.
- Hadžić, I., 2013. *Rječnik rožajskoga govora*. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost.

- Halilović, S., Palić, I., Šehović, A., 2010. *Rječnik bosanskoga jezika*. Sarajevo: Filozofski fakultet.
- Herman, V., 1998. *Dramatic Discourse. Dialogue as interaction in plays*. London – New York: Routledge.
- Hodžić, A., Bijelić, N., Cesar, S., 2003. *Spol i rod pod povećalom – priručnik o identitetima, seksualnosti i procesu socijalizacije*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica.
- Holandi, R., 2010. *Zoonimata frazeologija v anglijskija i blgarskija jazik*. Blagoevgrad: Universitetsko izdatelstvo "Neofit Rilski".
- Hrnjak, A., 2014. "Žene, zmajevi i opasne životinje. O nekim elementima konceptualizacije žene u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji". U: Vidović-Bolt, I. ur. *Životinje u frazeološkom ruhu*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, FF-press, str. 137–152.
- Hrnjak, A., 2018. "Pogled na hrvatsku i rusku frazeologiju kroz prizmu roda". *Suvremena lingvistika*, 44, No. 86, str. 243–259.
- Jevrić, T., Babić Antić, J., 2023. "Long Hair and Short Wit – English-Serbian Parallels in Proverbs Describing Women". *Collection of Papers of the Faculty of Philosophy*, (3), str. 13–36.
- Jugović, I., Kamenov, Ž., 2008. *Razvoj instrumenata za ispitivanje rodni uloga u adolescenciji*. Zagreb: Naklada Slap.
- Katnić-Bakaršić, M., 2001. *Stilistika*. Sarajevo: Naučna i univerzitetska knjiga, IPP Ljiljan.
- Kur'an, 2011. Novi Pazar: El-Kelimeh – Mešihat Islamske zajednice u Srbiji.
- Lakoff, G., Johnson, M., 2015. *Metafore koje život znače* (Prev. N. Šoljan). Zagreb: Disput.
- Lipman, V., 1994. *Javno mnijenje*. Zagreb: Naprijed.
- Lubina, T., Brkić-Klimpak, I., 2014. "Rodni stereotipi: objektivizacija ženskog lika u medijima". *Pravni vjesnik: časopis za pravne i društvene znanosti Pravnog fakulteta Sveučilišta J. J. Strossmayera*, 2, str. 213–229.
- Maroević-Kulaga, J., 2012. "Rodna osjetljivost u katoličkom dječjem mjesečniku". *Mali koncil. Život i škola*, str. 83–106.
- Mujević, Dž., 2022. "Fonetske specifičnosti govora Rožaja". *Vaspitanje i obrazovanje*, 3, str. 31–50.

- Mušović, A., 2016. *Sandžački frazeološki rječnik*. Novi Pazar: Narodna biblioteka Dositej Obradović.
- Mušović, A., 2018. *Sandžački frazeološki rječnik*. Drugo dopunjeno izdanje. Novi Pazar: Narodna biblioteka Dositej Obradović.
- Polić, R., 2010. *Važno je biti konj: spolni obrasci u hrvatskom školstvu*. Medulin: vlastita štampa.
- Šehović, A., 2011. "Rodna perspektiva u bosanskohercegovačkim dramama 20. vijeka". *Pregled – časopis za društvena pitanja*, 2, str. 55–82.
- Šehović, A., 2012. *Jezik u bosanskohercegovačkim dramama (sociolingvistički pristup)*. Sarajevo: Institut za jezik u Sarajevu.
- Šehović, A., Haverić, Đ., 2017. *Leksika orijentalnog porijekla u frazemama bosanskog jezika*. Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
- Šiljak-Jesenković, A., 2003. *Nad turskim i bosanskim frazikonom: semantički, sintaksički, lingvostilistički i sociolingvistički aspekt*. Sarajevo: Orijentalni institut.
- Škaljić, A., 1966. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.
- Tanović, I., 2000. *Frazeologija bosanskoga jezika*. Zenica: Dom štampe.
- Vaskova, O. A., 2006. *Gender kak predmet leksikografičkog opisanija (na 450 materiale frazeologiji)*. Dissertacija. Moskva: MGLU.
- Vidović-Bolt, I., 2011. *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji I*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

STEREOTYPICAL IDEALS OF FEMALE PHYSICAL BEAUTY AND YOUTH IN THE PHRASES OF ROŽAJE SPEECH

Abstract

Every culture has constructed interpretative patterns, modified over time, which serve as means to represent the world. Language is used as a mechanism in the preservation of the collective imaginary. Patterns of a cultural model reflect on the language, and in this paper they will be analysed on the corpus of phraseological units, using the methodology of linguistic and cultural research. The paper will study the relationship between language, culture and society through the analysis of stereotypical ideals of physical beauty and youthfulness of women, preserved in the collective imaginary and transferred into phraseology, a cultural phenomenon. The research corpus consists of forty-eight idioms recorded in the speech of Rožaje. The aim of this research is to identify stereotypical ideals of physical beauty and youthfulness of women in the gender-marked phrases of Rožaje speech, to determine the extent to which they are present and to draw conclusions about the criteria for evaluating physical beauty and youthfulness of women set by culture, tradition and society, as well as to determine what is implicitly/explicitly evaluated as positive/negative. Our goal is also to study the way in which aspects of a culture – tradition, customs, beliefs, stereotypes and prejudices influence the formation of phraseology, hence, we will observe idioms in the widest context. The hypothesis of this paper is that stereotypical ideals about the physical beauty and youthfulness of women, based on aesthetic criteria, are rooted in the gendered phraseology of the language. In the paper, we concluded which criteria are key in assessing a woman's physical appearance. The analysis showed that idioms perpetuate stereotypes, reflecting the established cultural and social patterns. Stereotypical ideals of physical beauty and youthfulness of women recorded in idioms show what was considered desirable and what was undesirable. This work can contribute to the research of stereotypes in phraseology and the relationship between language and culture in the Montenegrin, Bosnian and wider South Slavic context.

Keywords: *idiom, beauty, youthfulness, gender-marked phraseology, stereotypes, woman*